

KROKODILLEN IN DE BIJBEL

Aarnoud Jobsen

De paarse krokodil

Over paarse krokodillen, Behemot, Leviatan, tannin en bullebakken die grommend neerzitten. Een onderzoek naar monsterlijke beesten in de bijbel.

Dr. A. Jobsen is predikant van de Protestante gemeente te Goes en medewerker van Interpretatie. Recent verscheen van hem Numeri 1. Een commentaar in de reeks Verklaring van de Hebreeuwse Bijbel.

Wat mooi dat kinderen in onze tijd kunnen spelen met een paarse opblaaskrokodil. Een glibberig knuffeldier voor in het zwemparadijs. Een verdere ontmythologisering van een indrukwekkend monster is niet mogelijk. Inmiddels is die 'paarse krokodil' dankzij een televisiereclame het symbool geworden van stompzinnige bureaucratie.

Monsters komen herhaaldelijk voor in de mythologische verhalen van de volken uit het Nabije en Midden-Oosten en Egypte. Er zijn geen waterdichte schotten tussen de verschillende verhaaltradities en zo komen ze ook terecht in de bijbel. De schrijver van het boek Job presenteert de monsters Behemot (Job 40:15 MT) en Leviatan (Job 40:25 MT). Hij heeft er kennelijk een groot plezier in om Gods suprematie over deze oermonsters tot uitdrukking te brengen. In de vertaling gaat daar het nodige van verloren. De Statenvertaling laat de namen Behemot en Leviatan nog rustig staan. De NBG-vertaling weet deze monsters al te identificeren: als nijlpaard en als krokodil. De NBV volgt deze vertalingen. Weliswaar bestaan suggesties om zo te vertalen al enkele eeuwen, de geheimzinnige en angstaanjagende klank is dankzij de wijsheid van de Verlichting een biologisch gegeven geworden. Wie Job 40 en 41 in de Nieuwe Bijbelvertaling leest, krijgt dan ook eerder associaties met een indrukwekkende natuurfilm, dan met een theologische tekst. De Naardense Bijbel kiest voor een taalkundige oplossing. Behemot kan immers worden opgevat als een meervoud van *beest*. De tekst schrijft verder over dit *Beest* in het enkelvoud. Oussoren komt dan uit op 'beestbeest'. Daarmee heeft hij gekozen voor één van de mogelijke verklaringen voor de term Behemot. Deze drie oplossingen zijn: een bestaand dier (een geweldig nijlpaard komt dan in aanmerking), een symbool of een mythische figuur. NBG⁵¹ en NBV kiezen voor de biologische oplossing, Oussoren voor de symbolische. Ik kan me niet onttrekken aan het idee, dat zowel Behemot als Leviatan zinspelen op mythologische verhalen. Oussoren waagt zich overigens niet aan een vertaling voor Leviatan. Was een associatie met 'binden' niet mogelijk geweest?

Monsters als goden

De auteur van het boek Job heeft kunnen putten uit een grote verzameling mythen, waarin zeemonsters

en draken voorkomen. Mythen waarin de monsters ook onderling een strijd uitvechten. Deze monsters kunnen ook goden representeren. Wie door Egypte reist, raakt in ieder geval onder de indruk van de Horus-Seth-mythe die in talloze varianten voorkomt. Eén daarvan is die waar de 'goede' god Horus de 'chaosgod' Seth bejaagt. Er zijn mooie afbeeldingen waar de farao als de incarnatie van Horus met zijn speer het lijf van een nijlpaard doorboort. Zo overwint hij zijn grote tegenstander Seth. Een mythe waarin de door de farao gewaarborgde orde het wint van de voortdurend dreigende wanorde. In Job 40v. gaat de beschrijving van Behemot over in die van Leviatan. De moderne associatie met de 'paarse krokodil' komt weer op: de ironie klinkt door in Job 40:29 MT, in de soepele vertaling van de NBV: 'Kun jij met hem spelen als met een vogel, hem aan een touw binden, voor je dochters?' In Job 41 is de toon al heel wat grimmiger. Het afschrikwekkende karakter van Behemot/Leviatan wordt daar uitgebreid beschreven. Dat maakt het speelse gemak waarmee God dit monster kan beheersen des te indrukwekkender. Job zwicht dan ook voor deze argumentatie. De boodschap lijkt duidelijk: God scheidt op een onovertroffen wijze orde in de chaos en bewijst zich zo als een betrouwbare God. Voor de auteur van het boek Job was dit argument kennelijk overtuigend. Wellicht ook voor de lezers uit de derde en vierde eeuw voor de jaartelling. De 'monsters' kunnen immers ook staan voor het tirannieke geweld van de opeenvolgende heersers in het Midden-Oosten. In die zin loopt de tendens in het slot van het boek Job vooruit op die van de apocalyptiek.

Zeemonsters

De ene krokodil is de andere niet. De NBV vertaalt Ezechiël 29:3bc bijna vrolijk als: 'jij, koning van Egypte, jij, grote krokodil die daar ligt.' In Ezechiël 32:2c: 'je was als een krokodil in de zeeën.' De stroom/de Nijl verbinden met de krokodil ligt zeker voor de hand. De krokodil verbinden met de zeeën veel minder. De krokodil in Ezechiël is niet de Leviatan uit het boek Job. De Hebreeuwse tekst heeft hier *tannim*. De meeste exegeten zullen geneigd zijn mee te gaan met de kleine tekstcorrectie die wordt voorgesteld door daar te lezen *tannin*. Dan komen we hier de zeemonsters tegen die al in Genesis 1:21 voorkomen. Daar komen de *tanninim* 'zeemonsters' voor die door God zijn geschapen. Met dat 'scheppen'

wordt heel duidelijk aangegeven, dat de 'zeemonsters' niet thuis horen in een sfeer van chaos, die alleen in de mythe van de strijd tussen machten kan worden weergegeven. De 'zeemonsters' zijn geschapen door God. Met dat gegeven verdwijnt al heel veel van hun angstaanjagende karakter. Zeemonsters, al dan niet in de vorm van meerkoppige draken komen in veel culturen voor. Ze kunnen de chaos representeren, maar soms ook een macht die een zekere bescherming biedt. Dat dubbele karakter komt ook voor in de Egyptische krokodillengod Sobek. Sobek is de heer van de vissen (cf. Ez. 29:4). Overigens gaat God niet zachtzinnig om met dit monster. Het wordt neergesmeten in de woestijn met alle vissen uit zijn waterstromen. Daar valt het onbegraven ten prooi aan de dieren van het land en aan de vogels van de hemel (Ez. 29:5 en 32:4). Het is duidelijk hoe beledigend deze tekst is voor de farao. Een verwijzing naar een godheid is het probleem niet; wel de sarcastische uitwerking van de metafoer. Alle frustratie over de noodlottige pro-Egyptische politiek van Zedekia komt er in tot uiting. Ook in Jesaja 30:6-8 komt het thema over de hardnekkige, maar ongewenste neiging om zich aan Egypte te verbinden voor. Zedekia is niet de eerste koning die een pro-Egyptische politiek volgt in de hoop steun te krijgen tegen een agressor vanuit het Noorden. Overigens roept het opschrift in Jesaja 30:6a de nodige vragen op. De dieren zijn bij Oussoren weer 'beesten' geworden en daarmee wordt ook de link met Job 40:15 duidelijk. Alleen de vocalisering verschilt: in Jesaja 30:6a *bahamot* en in Job *behemot*. In Jesaja 30:7 wordt Egypte genoemd: Rahab. Rahab is ook één van de aanduidingen voor een chaosmonster. Dit chaosmonster is dan overigens wel onschadelijk. 'Rahab die stil ligt', kan spottend over dit monster worden gezegd. Zowel de NBV als de Naardense bijbel zijn van de letterlijke tekst afgeweken. De NBV noemt Rahab een 'tandeloos monster', maar Oussoren vertaalt verre van letterlijk, met de nodige fantasie: 'Rahav - bullebak, die grommend neerzit'.

Monstermythologie

Je tegenstander vergelijken met een monster is iets van alle tijden. De bijbel is op het gebied van een monstermythologie terughoudend. Vanuit het geloof in de ene God kan met een zekere ironie geschreven worden over de zogenaamde monsters. In Psalm 104:26 komt de beroemde tekst voor over de Leviatan die God heeft geformeerd om er lachend mee te spelen. Het oorlogsgeweld, met name dat van de Assyriërs en Babyloniërs is overigens niet om mee te spotten. Een vraag om recht die ook in het boek Job zou passen komt dan ook voor in Psalm 74:11. Ook daar komt een 'mythologisch' antwoord. De 'koppen van de draken/monsters' (*tannanim*) staan daar naast de 'koppen van de Leviatan' (vs. 13b.14a). De Leviatan is hier al uitgegroeid tot een veelkoppig

monster. God verplettert en verbrijzelt deze koppen. Een stuk onvervalste mythologie. Overigens komt in Psalm 74:14b weer het motief voor, dat het kadaver van het monster als voedsel aan de woestijndieren gegeven wordt. In de Naardense Bijbel doen de haaien zich tegoed aan de kadavers.

In een grimmige, sarcastische context komen de teksten over monsters geregeld voor. Daarbij kunnen de auteurs putten uit de mythologische verhalen die in het Nabije en Midden-Oosten tot in Egypte in omloop zijn. Het mooiste effect ontstaat wanneer een mythologische motief zijn angstaanjagende karakter verliest en als parodie kan fungeren. Die lijn valt te ontdekken in de bovengenoemde teksten in Job en Ezechiël. Daarnaast valt een proto-apocalyptische tendens op. In de apocalyptiek zal het immers voluit duidelijk worden, hoezeer de Ene God de wereldpolitiek bestuurt. Dat geloof wordt een belangrijke bemoediging voor al diegenen die lijden onder politiek geweld en onrecht. Zeker als de repressie ook de eigen godsdienstige identiteit gaat bedreigen, kan een apocalyptische tekst uitzicht bieden. Het beest uit Openbaring 13 is wellicht te vergelijken met Behemot. De draak die samen met het beest optrekt is dan de Leviatan. De tekst in code geeft overigens aan hoe bedreigend de machten kunnen zijn. Ook nu kan het beest verwijzen naar een machtige heerser, wellicht keizer Nero (Op. 13:18). Soms kunnen apocalyptisch getinte teksten naast de bijbel een utopisch perspectief bieden. Volgens o.a. 1 Henoch 60:7-9.24 is de Leviatan een vrouwelijke draak, die zich op de bodem van de zee bevindt, boven alle bronnen, terwijl Behemot een mannelijke draak is die in de woestijn leeft. Het vlees van beide draken zal ooit bereid worden bij de maaltijd van de rechtvaardigen bij het eschatologische banket...

Monsters blijven zo de fantasie prikkelen. Ook de vrome fantasie. Soms worden monsters ook gedemythologiseerd. Dat doet de Septuaginta bijvoorbeeld met de Leviatan uit Job 3:8. Die wordt daar geïdentificeerd als walvis. In de fantasyliteratuur, waarbij de naam van Tolkien met ere mag worden genoemd, blijven monsters hun rol spelen in de chaotische strijd tussen machten van goed en kwaad en van kwade machten onderling. Computergames maken dankbaar gebruik van deze thematiek. Het meisje van de paarse krokodil loopt grote kans met deze wereld in aanraking te komen.